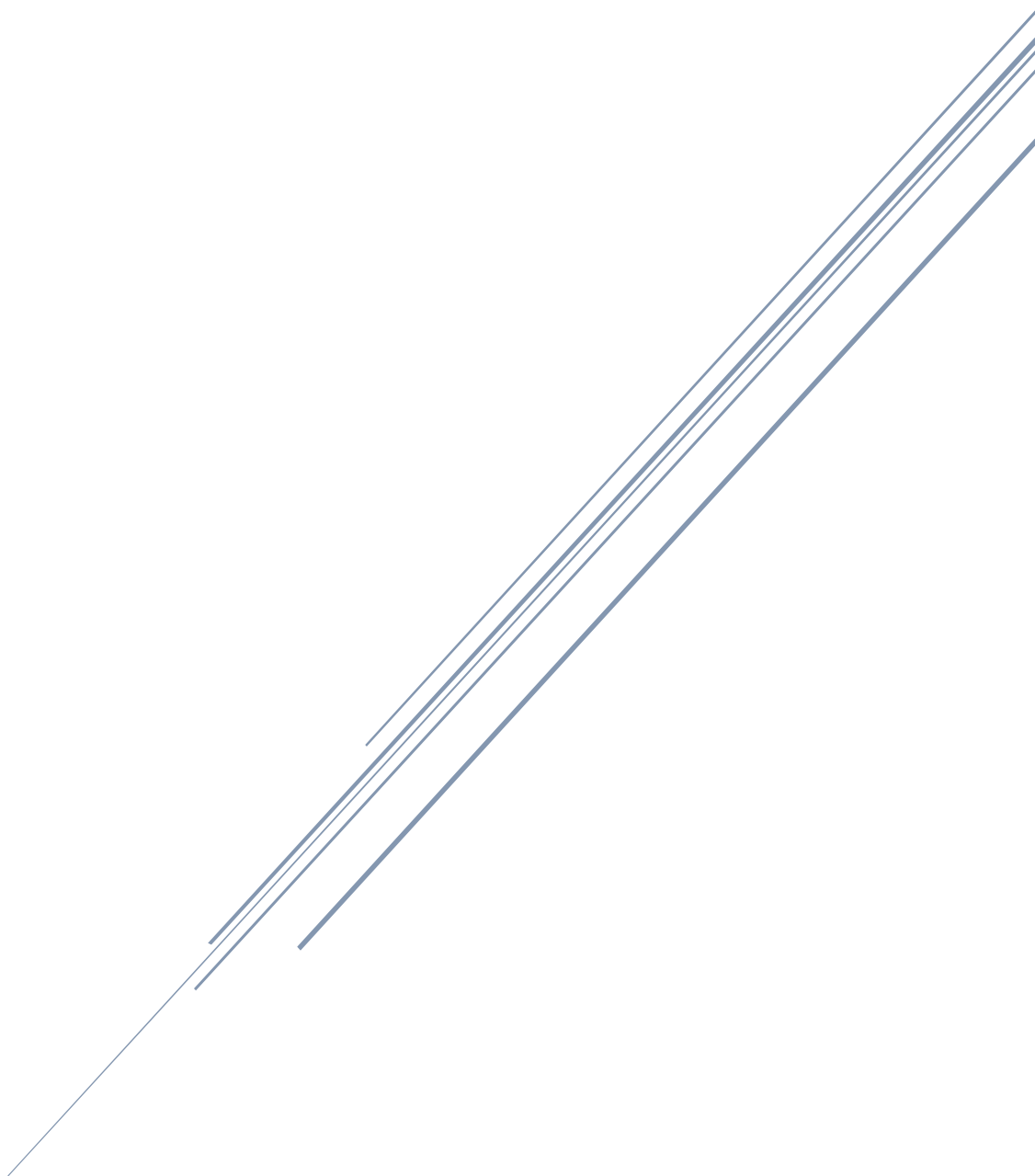

REZUMAT

Rolul și locul postcolonialismului în explicarea construirii identității globale de putere normativă a UE - Perspective din subregiunea Andină

Ioana Pantilimon
București, 2024

Teza de doctorat „Rolul și locul postcolonialismului în explicarea construirii identității globale de putere normativă a UE - Perspective din subregiunea Andină” asumă că trăim într-o lume postcolonială, care e reprezentată ca post-colonială. Cu alte cuvinte, pleacă de la premisa că există o condiție postcolonială care nu poate fi interpretată în termeni de „transcendență” a colonialismului ci în termenii unei lumi fundamental modelate de colonialism (Seth 2000, 215). Scopul lucrării nu este de a oferi o explicație universală referitoare la multiplele moduri prin care elemente ale colonialismului au evadat decolonizările formale, ci e mai restrâns, propunându-și să analizeze modurile în care puterea normativă (europeană) e marcată de condiția postcolonială, plecând de la relațiile dintre UE și Comunitatea Andină a Națiunilor.

Principala întrebare la care lucrarea își propune să răspundă este: *Cum poate explica postcolonialismul construirea identității globale de putere normativă a UE?* Complementar întrebării principale, teza dă răspunsuri și la două întrebări secundare, respectiv:

- *Cum se construiește discursiv ideea de putere normativă în relația dintre Uniunea Europeană și Comunitatea Andină a Națiunilor?*
- *Cum poate fi analizată puterea normativă europeană din perspectivă postcolonială, plecând de la relația dintre Uniunea Europeană și Comunitatea Andină a Națiunilor?*

Așa cum indică și formularea întrebărilor de cercetare, teza de doctorat e de inspirație post-positivistă și propune o abordare interpretativă, lucru care înseamnă că își propune să înțeleagă un fenomen în profunzime și să contribuie la dezvoltarea teoriei, mai degrabă decât să testeze ipoteze. Lucrarea nu este, însă, un manifest împotriva abordărilor pozitivistice, ci este un memento că diversitatea lumii pe care RI-ul presupune că o reprezintă poate fi studiată și altfel decât prin aplicarea marilor teorii. Asumția tezei este, așa cum am menționat, că, în loc să fie un moment de ruptură clară, decolonizarea formală a lăsat o lume modelată în continuare de structuri și mentalități coloniale, care se manifestă la diferite niveluri și în Relațiile Internaționale/relațiile internaționale. Lucrarea și-a propus să explice cum se manifestă aceste reminiscențe coloniale în discursul puterii normative. Pentru a face asta a construit progresiv argumentul plecând de la direcțiile teoretice generale, către propunerea unui cadru de analiză diadic putere normativă/discurs colonial. Astfel, principala contribuție a tezei se leagă de tratarea diadică a discursului puterii normative/discursului colonial, aducând astfel un model inovativ de analiză a puterii normative. Pentru a ajunge la această analiză, primele cinci capitole schițează contextele în care o propun. Astfel, primul capitol prezintă, pe larg, contribuția postcolonialismului atât la deconstruirea Relațiilor Internaționale, cât și la reconstruirea

domeniului. Acesta are scopul de a aduce argumentele pentru care postcolonialismul este o abordare relevantă pentru studierea relațiilor internaționale și de a stabili asumțiile teoretice generale ale lucrării. În cadrul acestuia argumentez că abordările postcoloniale și decoloniale în RI reprezintă nu doar o schimbare de paradigmă, ci și un apel la acțiune pentru o ordine internațională mai justă, inclusivă și echitabilă. Pentru cercetătorii post și decoloniali, Relațiile Internaționale – ca domeniu – sunt marcate de eurocentrism, adică de acea credință manifestă sau subliminală că Europa e autonomă și superioară oricărei alte entități. Așa cum arată al doilea capitol, există spații pentru abordările postcoloniale și în raport cu un concept care, în aparență, e fundamental eurocentric. Întrebările cheie pe care lucrarea le-a recuperat din diversele abordări postcoloniale ale conceptului de putere normativă nu se leagă de echivalențele directe între normele promovate de puterea normativă europeană și practicile coloniale, ci de modul în care ideile și practicile coloniale au persistat după decolonizare. Astfel, teza a construit plecând de la întrebări legate de modul în care UE operează ca un model global și dacă acest lucru implică un fel de "imperialism ideatic" sau, în schimb, promovează o putere normativă simetrică și emancipatoare pentru partenerii săi externi. Pentru a explora și răspunde la întrebarea derivată de aici („Cum poate explica postcolonialismul construirea identității globale de putere normativă a UE?”), lucrarea s-a concentrat pe relațiile dintre UE și Comunitatea Andină a Națiunilor – unul din cele mai durabile contacte europene cu America Latină. Din revizuirea literaturii privind aceste relații (și din perspectiva puterii normative (în capitolul trei) observăm că principalul obiectiv al UE în regiune a fost promovarea propriului model de integrare, în detrimentul altor norme și valori. În plus, putem vedea că există o tendință prezentistă la nivelul literaturii, dar și o serie de lacune referitoare la percepțiile privind UE ca putere normativă dinspre CAN. Referitor la prezentismul literaturii, Capitolul 5 și-a propus să introducă relațiile UE-CAN, plecând de la evoluția istorică a Pactului Andin către Comunitatea Andină și, ulterior, de la prezentarea modului în care au evoluat relațiile inter-regionale ale acestuia cu CE/UE. Reconstrucția istorică a evoluției proiectului de integrare andin am făcut-o apelând la documentele proprii acestuia și la ambițiile care au stat în spatele lui. În reconstituirea evoluției istorice a relațiilor cu CE/UE am încercat să prezint o poveste mai completă, dincolo de logica donator-beneficiar și de logica poziționării Pactului Andin/Comunității Andine ca permanent actor pasiv în relațiile inter-regionale. Lansată în anii 1970, cooperarea a debutat cu semnarea unor acorduri bilaterale și implementarea Sistemului Generalizat de Preferințe (SGP), marcând o etapă crucială prin semnarea Acordului de Cooperare în 1983. Anii 1990 au adus o diversificare a relațiilor prin SGP-Droguri și dialogurile politice privind drogurile, lucru care marchează relevanța strategică a regiunii andine în politica externă și de securitate comună a

UE. În ciuda acestor evoluții, eforturile de a încheia un Acord de Asociere au întâmpinat dificultăți și au eșuat în 2008, deși negocierile au fost reluate în mod repetat. În acest context, din partea societății civile, UE i s-a reproșat ipocrizia. În plus, Fritz (2010) numea acordurile comerciale semnate cu Peru și Columbia „a doua conquistă/cucerire”, întrucât reproduc aceleași dinamici inegale și pun în pericol respectarea drepturilor omului și dezvoltarea durabilă în statele andine. În marja eșecului negocierilor inter-regionale, Coordinadora Andina de Organizaciones Indígenas (CAOI) - un organism de coordonare a organizațiilor andine indigene din Bolivia, Ecuador, Peru și Columbia susținea că acesta a fost:

„Un proces de negociere care nu numai că s-a desfășurat în spatele ușilor închise, dar a și însemnat un atac serios împotriva integrării andine. Uniunea Europeană și guvernele din Columbia și Peru sunt responsabile pentru dizolvarea CAN. Izolarea Boliviei, datorită poziției sale suverane și renunțarea la negocieri din partea Ecuadorului arată capitularea guvernelor lui Álvaro Uribe și Alan García și inconsecvența UE, care a dat asigurări inițial că negocierea va fi „de la bloc la bloc” pentru a consolida integrarea andină”(CAOI 2009)

Ultimul capitol al tezei – reprezentând principala contribuție a lucrării - și-a propus să operaționalizeze analiza diadică a discursului puterii normative (explicată în capitolul patru) produsă simultan cu discursul colonial, plecând de la documentele strategice produse de CE/UE din 1984 (când putem identifica una din primele strategii europene privind America Latină) până în 2023. În înțelesul lucrării de față, discursul colonial nu este o categorie analitică, ci e tratat ca o manifestare a construirii părții întunecate a puterii normative. Cu alte cuvinte, înglobează toate acele manifestări ale construirii alterității ca inferioară, incompletă, adică diversele moduri ale (re)prezentării acestei alterități. Dacă puterea normativă e raționalizată ca rezultat al diferenței normative, respectiv abilitatea UE de a fi fundamental diferită față de orice alt actor internațional, am argumentat că diferența colonială (excluderea radicală a celuilalt) e implicită și e marcată prin manifestarea diverselor „strategii” ale discursului colonial (ex. alterizare, esențialism, binarism, paternalism, mimetism, ambivalență). Astfel, unicitatea ontologică a UE are o dublă manifestare discursivă: putere normativă (abilitatea de a schimba concepțiile privind normalitatea) și discurs colonial (abilitatea de a crea concepții alterizante privind anormalitatea). Pentru a ajunge la aplicarea acestui cadru de analiză, cea de-a treia secțiune a clarificat abordarea analizei critice de discurs pe care se construiește. Lucrarea a plecat de la asumția CDA conform căreia discursul este împletit cu puterea: există putere în spatele discursului și putere în interiorul discursului (Fairclough 2001). Am considerat modelul triadic al lui Norman Fairclough ca fiind cel mai ușor adaptabil ambiției acestei lucrări, întrucât

presupune că textul este doar o parte din discurs. Relațiile pe care le creează constituie o a doua dimensiune a discursului. Față de Fairclough, însă, consider contextul ca având o mai mare încărcătură materială, motiv pentru care am situat dimensiunea explicării cadrului în care se produce și interpretează discursul în contextul mai larg al unor relații internaționale ordonate ierarhic, în interiorul dinamicilor modernitate/colonialitate. Contextul discursului, așadar, e cuprins în contextul mai amplu al modului în care modernitatea se creează în relație cu colonialitatea. Aplicarea modelului de analiză diadic am făcut-o pe parcursul a trei secțiuni conturate în jurul abordării analizei critice de discurs triadice, plecând de la text (descriere), trecând prin relații (interpretare) și ajungând la contextul (explicare) în care discursul se produce.

La nivelul descrierii, am identificat o serie de moduri prin care, în procesul de auto-reprezentare europeană, este produsă, simultan, alteritatea andină. Într-o primă etapă, aplicând analiza de conținut, am arătat că puterea de a numi se manifestă prin modurile în care documentele europene atribuie întregii regiuni a Americii Latine o identitate comună. În același timp, există o tendință ca Uniunea Europeană să-și asume numele de „Europa”. Am susținut, în acest context că puterea de a (de)numi creează un imaginar mai larg în care actorii implicați în discurs sunt interconectați. Ulterior, din documentele analizate – care menționez că prezintă viziunea unilaterală europeană asupra Americii Latine (cu excepția a două strategii regionale elaborate exclusiv pentru subregiunea andină) – am supus analizei diadice referințele directe la Pactul Andin/Comunitatea Andină, în încercarea de a identifica cum, în raport cu diferența normativă, e produsă simultan și diferența colonială (excluderea radicală a subiectivității celuilalt) și, implicit care sunt acele categorii ale discursului colonial pe care le produce simultan discursul puterii normative. În acest sens, am identificat utilizarea unor elemente gramaticale și de vocabular care mențin Pactul Andin/Comunitatea Andină într-o relație de inferioritate față de CE/UE. În general, diferența normativă se reflectă în modul prin care Uniunea Europeană se percepe pe sine și își prezintă acțiunile ca fiind în conformitate cu valorile și standardele proprii (prezentate ca universale), promovând ideea de integrare regională și cooperare reciproc avantajoasă. Pe de altă parte, diferența colonială este evidentă în modul în care Comunitatea Andină este reprezentată în discursul european: ca un partener pasiv, dependent de sprijinul și asistența UE și caracterizat prin dificultăți și neajunsuri permanente. Strategiile și documentele analizate evidențiază o relație asimetrică în care UE acționează în principal ca donator și expert, dictând într-o anumită măsură agenda și direcția cooperării. Aceasta perpetuează o formă de paternalism și esențialism, atribuind trăsături

esențiale și definatorii Comunității Andine, în timp ce promovează propria autoritate și unicitate în soluțiile propuse pentru regiune. În această dinamică, de cele mai multe ori, recunoașterea celuilalt ca subiect este doar parțială, respectiv CAN e văzută doar în termenii mimetismului: un proiect de integrare similar cu cel european, dar nu chiar.

La al doilea nivel de analiză, legat de interpretarea discursului în raport cu condițiile de producere și interpretare, am putut identifica răspunsuri parțiale privind condițiile în care aceste raporturi asimetrice sunt menținute. Din perspectiva producerii discursului, documentele sunt rezultatul interacțiunilor instituționale în cadrul UE, astfel încât sunt centrate pe rolurile și relațiile dintre diferitele entități și instituții. În schimb, interpretarea discursului este marcată de lipsa implicării active a Pactului Andin/Comunității Andine în procesul de interpretare, accentuând astfel o formă de diferență colonială (absența radicală), comparativ cu diferența normativă manifestată prin prezența CE/UE ca subiect emițător al cunoașterii despre PA/CAN și America Latină în general. În final, analiza subliniază că, în ciuda eforturilor de co-producere specifice documentelor mai recente, procesele decizionale și consultative rămân opace în ceea ce privește includerea și integrarea feedback-ului din partea societății civile din ALC și din Pactul Andin/Comunitatea Andină în mod particular. Această opacitate poate contribui la perpetuarea unei dinamici de unilateralitate și diferență colonială în aceste relații.

În final, a treia secțiune aplică dimensiunea explicării și are în vedere condițiile structurale care fac posibilă auto-reprezentarea discursivă ca putere normativă concomitent cu reprezentările alterizante fundamentate în diferența colonială. Sunt două explicații pe care le avansează secțiunea. Prima dintre ele se referă la colonialitatea cunoașterii, respectiv faptul că discursul puterii normative este făcut posibil de dominația cunoașterii eurocentrice și a marginalizării perspectivelor alternative legate de integrarea regională. Idei privind integrarea regională au existat în subregiunea andină încă de la războaiele de independență, însă ele nu sunt recunoscute drept valide pentru că sunt „făcute invizibile sau sunt puse în umbra teoriilor europene” (Briceño Ruiz 2018, 50). Astfel, prin ignorarea unor antecedente istorice locale în raport cu gândirea privind integrarea regională, se deschide drumul către consolidarea unicității istorice a proiectului european. În legătură (și) cu producerea de cunoaștere, a doua explicație pe care construiește secțiunea se leagă de persistența dependenței economice, revendicate din inserția inegală a statelor andine în economia globală după obținerea independenței. Astfel, argumentul este că generalizarea ideii conform căreia UE este un model de integrare e posibilă atâta vreme cât referințele la deficiențele proiectului de integrare andin ignoră inegalitatea structurală care afectează în mod disproporționat statele andine. Cu alte cuvinte, atunci când în

documentele europene se afirmă că „în întreaga subregiune, sarcina de asigurare că bogăția este distribuită echitabil nu a fost niciodată abordată într-un mod satisfăcător” (Regional strategy 2001, 15) fără a oferi contextul marcat de colonialitate și modul în care extractivismul – pe care, de altfel, se construiesc inclusiv relațiile comerciale inegale dintre UE și CAN – determină concentrarea bogăției în mâinile unei minorități, vorbim de ignorarea acelor condiții structurale și, implicit, de puterea de a le ignora.

Modelul de analiză diadic propus are o serie de limitări, unele legate de formularea lui și altele asociate cu aplicarea acestuia. Una din limitele principale ale aplicării modelului de analiză este utilizarea minimală a triangulării, respectiv faptul că analizei îi lipsește în acest punct o angajare mai activă cu alte surse de date. Această limitare poate fi depășită, într-o cercetare ulterioară, prin apelul la alte metode. O direcție ar putea fi analiza de conținut sau analiza de documente produse în statele din subregiunea andină. În momentul realizării cercetării, acest lucru a fost dificil întrucât nu am putut identifica arhive digitale media sau instituționale complete, de pildă, care să cuprindă suficient de multe date pentru analiză. Modelul ar putea fi îmbunătățit și prin realizarea de interviuri cu experți, vizând percepția acestora legat de relațiile inter-regionale. La momentul realizării cercetării, lipsa accesului la experți din subregiune a reprezentat un obstacol în avansarea acestei abordări. O altă limitare se referă la selecția documentelor pentru analiză care, deși relevantă, ar putea fi completată și cu alte surse. Această limitare, însă, poate fi depășită doar prin deschiderea (și) către alte forme de manifestare a discursului, dincolo de textele oficiale, însă presupune și adaptarea cadrului mai larg al modelului de CDA adoptat în prezenta lucrare. Cu toate limitările, modelul de analiză diadic rămâne relevant și poate fi rafinat și prin aplicarea lui la alte cazuri, cu mențiunea că, cel mai probabil, e mai ușor de adaptat la documente produse unilateral (de tipul strategiilor). Altminteri, în cazul unor documente elaborate în comun, e nevoie de o analiză solidă a perspectivelor aduse de fiecare parte.

În final, postcolonialismul și agenda postcolonială privind puterea normativă deschid o serie de direcții de studiu, mai ales după decenii de dezbateri care au dus la „sosirea” (Manners 2024) puterii normative în politica planetară și posibilitățile de angajare directă cu „Celălalt postcolonial” și cu acele cunoașteri produse de partea cealaltă a eurocentrismului. Prezenta lucrare contribuie la avansarea acestor agende.

Surse citate

- Briceño Ruiz, Jose. 2018. „El estudio de la integración regional y del regionalismo en América Latina: entre la influencia europea y el pensamiento propio”. *Analisis Politico* 31 (septembrie):49–74. <https://doi.org/10.15446/anpol.v31n94.78239>.
- CAOI. 2009. „Pueblos Indígenas andinos no reconocen TLC con la Unión Europe”. *Enlazando Alternativas | Red Birregional UE - ALC*, 21 septembrie 2009. <https://enlazandoalternativas.tni.org/spip1ac8.html?article512>.
- Fairclough, Norman. 2001. *Language and Power*. London ; New York: Routledge.
- Fritz, Thomas. 2010. „The Second Conquest. The EU Free Trade Agreement with Colombia and Peru”. Berlin & Amsetrdam: Forschungs- und Dokumentationszentrum Chile-Lateinamerika și Transnational Institute. https://www.tni.org/files/download/Fritz-2010_The%20Second%20Conquest_Colombia-Peru-EU-FTA.pdf.
- Manners, Ian. 2024. „Arrival of Normative Power in Planetary Politics”. *JCMS: Journal of Common Market Studies* 62 (3): 825–44. <https://doi.org/10.1111/jcms.13505>.
- Regional strategy: Andean Community of Nations, 2002-2006. 2001. https://aei.pitt.edu/38359/1/Andean_strategy_2002_2006.pdf
- Seth, Sanjay. 2000. „A ‘Postcolonial World’?” În *Contending Images of World Politics?*, ediție de Greg Fry și Jacinta O’Hagan. New York: Palgrave Macmillan.